

УДК 338.439.5:637.14 (477.42)

СТАН СВІТОВОГО РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ

***Кільницька О.С., к.е.н.; Звягінцев М.Г., магістрант
Житомирський національний агроекологічний університет***

Здійснено аналіз виробництва молока, продуктивності корів в розрізі окремих країн світу та проаналізовано зміни індексів цін на продовольство. Встановлено, що високорозвинені країни досягли достатнього рівня виробництва і споживання молочної продукції в останні роки і стали на шлях стабілізації обсягів. За останні 10 років світові ціни на продовольчі продукти зросли майже удвічі. Це свідчить про загострення продовольчої проблеми. Проаналізована динаміка балансів молочної продукції в світі за 1995-2012 рр. Експорт молока та молочних продуктів в Україні зменшився у 2 рази, водночас імпорт збільшився у 7 разів. Це вимагає орієнтації вітчизняних підприємств на загальноєвропейські стандарти, що передбачають забезпечення стабілізації поголів'я с.-г. тварин водночас із збільшенням їх продуктивності, кількості приплоду, зменшення загибелі худоби, конверсії кормів на одиницю продукції. Це сприятиме зменшенню собівартості української сировини та підвищенню її цінової конкурентоспроможності.

In article was done the analysis of the production of milk, productivity of cows in individ-

ual countries and analyzed the changes in the price indices for food. Here was established that advanced countries reached a sufficient level of production and consumption of dairy products in recent years and started the stabilization of volumes. Over the past 10 years, world prices for food doubled. This indicates about aggravation of the food problem .

Here was analyzed dynamics of the balance of dairy products in world for 1995-2012. The export of dairy products in Ukraine halved, while import multiplied by 7. This requires targeting of domestic enterprises to European standards, which include stabilizing of stock of agricultural animals at the same time with increasing of their productivity, number of offspring, reducing of the loss of livestock , feed conversion per unit of output. This will decrease the cost of Ukrainian raw materials and increase its price competitiveness.

Постановка проблеми. У розвинутих країнах світу продовольча безпека розглядається як важлива умова соціальної і політичної стабільності країни та економічної незалежності. Продовольча безпека гарантована при нарощуванні виробництва товарів аграрного ринку, поліпшенні їх якості і збалансованості за поживними речовинами, забезпечені необхідної доступності для населення. Продовольча проблема є першочерговою, глобальною складовою загальноекономічної безпеки будь-якої країни. Одним із важливих елементів продовольчої безпеки країни є ринок молока і молочної продукції, що являє собою систему товарно-грошових відносин між економічно відособленими виробниками сировини, переробниками і споживачами. Потребує розробки та всебічного обґрунтування модель розв'язання суспільно-політичних проблем, щоб забезпечити населення продовольством, одягом, взуттям, а промисловість – сировиною. Крім того, держава, що має достатній виробничий потенціал і продовольчі запаси виходить на зовнішній ринок і успішно розвивається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження питання забезпечення продовольчими товарами як елементу економічної безпеки країни, внесли такі вчені, як: П.Т. Саблук [1], О.Г. Білорус [2], В.І. Власов [3], Б.Й. Пасхавер [4], В. В. Юрчишин та інші. В їх працях широко висвітлені питання, пов'язані із глобалізацією світової економіки і проблемами забезпечення населення продовольством та визначено проблеми функціонування ринку молока. Проблеми підвищення ефективності виробництва молока розкрито у працях: Т.А. Гуцул [5], М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка [6], М.К. Пархомець [7] та інших. Однак, зважаючи на загострення проблеми забезпечення якісною молочною сировиною та продукцією власного виробництва на сучасному етапі, подальші наукові дослідження у цій галузі є необхідними для національної економіки.

Постановка завдання полягає у дослідженні ринку молока як продовольчого ресурсу у світі, а також можливостей використання потенціалу агросфери України в забезпеченні молоком власного продовольчого ринку. Метою статті є оцінка стану світового ринку молока і молочної продукції та в Україні. Об'єктом є суспільний відтворювальний процес, що включає виробництво, розподіл, обмін і споживання молока і молочної продукції з метою щоденного забезпечення цими продуктами та одержання доходу. Предметом є сукупність теоретико-методологічних та прикладних аспектів розвитку ринку молока та молочної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молоко і молокопродукти займають вагоме місце у світових ресурсах продовольчої продукції. Молоко споживає практично все населення світу. Його виробляють у 189 країнах, що відрізняються обсягами виробництва і темпами його нарощування. У 2011 році обсяг виробництва молока в світі досяг 708,7 млн. тонн, або збільшився порівняно з 1990 роком майже у півтора рази, на 47,9 % (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва молока в окремих країнах світу, млн. тонн

Країна	1990 р.	1995	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. до 2010 р., %
Україна	24,5	17,3	13,7	11,6	11,2	11,1	99,1
Австралія	6,4	11,6	10,6	10,4	10,1	9,6	95,0
Білорусь	...	5,1	5,7	6,6	6,6	6,5	98,5
Бразилія	15,1	17,1	25,5	30,2	31,8	32,2	101,3
Великобританія	15,3	14,8	14,6	13,2	14,0	14,2	101,4
Індія	22,2	35,3	38,3	50,3	72,2	121,2	167,9
Італія	12,0	12,3	11,6	11,3	11,3	11,1	98,2
Китай	7,0	9,5	28,7	40,4	41,2	41,8	101,4
Німеччина	31,3	28,6	27,6	29,2	29,7	30,3	102,0
Нова Зеландія	7,5	14,1	14,4	14,8	16,2	18,9	117
Польща	15,8	11,6	12,4	12,5	12,3	12,4	100,8
Росія	...	39,3	30,9	32,6	32,1	31,6	98,4
США	67	70,4	80,3	85,9	87,5	89	100,1
Франція	26,8	26,1	26,1	23,5	24,2	25,3	104,1
Світ	479,2	508	516,6	515,8	599,4	708,7	118,1
Україна до всього світу, %	4,5	3,2	2,2	1,7	1,6	1,5	< на 3 відн. пункти

Джерело: [8, с. 399; 9]

В структурі цієї продукції найбільшу частку становить коров'яче молоко – 84,1 %, досить високу буйволяче – 12,4 %, козине – 2 %, овече – 1,3 %, верблюже – 0,2 %. Світовим лідером з виробництва молока є Індія, що виробляє 121,2 млн. тонн, друге місце належить США – 89 млн. тонн, третє Пакистану – 35,6 млн. тонн. Високорозвинені країни такі, як: Франція, Німеччина, Італія та інші члени ЄС, що досягли достатнього рівня виробництва і споживання молочної продукції в останні роки, як правило, стали на шлях стабілізації його виробництва, або навіть деякого скорочення обсягів.

За останнє десятиріччя в країнах ЄС відбулося зменшення виробництва молока, але при цьому за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (FAO) світові ціни на продовольчі продукти зросли майже удвічі. Так, якщо в грудні 2009 року загальний індекс цін на продовольчі продукти становив 172,4% (на цукор 334 %, масла і жири – 169,3 %, зернові – 171,1 %, молоко – 215,6 %, м'ясо – 120,1%), то у грудні 2010 року він зріс до 214,7 %, при цьому індекс цін на цукор становив 398,4 %, масла і жири – 263 %, зернові – 237,6 %, молоко – 208,4 %, м'ясо – 142,2 % [9].

Зростання основних цінових індексів дало експертам підстави говорити про загострення світової продовольчої кризи. Водночас світові тенденції зро-

стання цін на молоко дозволять Україні запобігти значному їх зниженню у літній період, що позитивно вплине на рентабельність галузі та дозволить підвищити доходи, а також компенсувати витрати від зростання вартості концентрованих кормів.

У 1990 р. Україна займала досить високі позиції в світі щодо обсягів виробленого молока – 4,5 % світового обсягу, але нині вони значно втрачені. У 2011 р. Україна виробила 11,1 млн. тонн молока і за обсягом виробництва посіла 17-те місце у світі. Про це повідомляє сайт DairyNews, посилаючись на дані німецької дослідницької компанії IFCN [9]. Зменшення вітчизняного виробництва молока сформовано насамперед за рахунок скорочення поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ). За даними Державної служби статистики України на кінець 1990 р. в Україні було 24,6 млн. гол. ВРХ, що становило 1,7 % від загальносвітового поголів'я (1448,7 млн. гол.). На початок 2011 року поголів'я зменшилось в 5,5 рази і склало 4,5 млн. голів, що становить лише 0,3 % від загальносвітового показника на цей період (1595,2 млн. гол.). Станом на 1 липня 2013 р. в усіх категоріях господарств України нараховувалося 2607 тис. корів, у тому числі: 579,5 тис. голів у с.-г. підприємствах та 2027,5 тис. гол. в господарствах населення. Цікавим є факт того, що за період 1990-2012 рр. населення світу збільшилось з 5296,2 млн. осіб до 6974 млн. осіб, тобто на 31,7 %, а поголів'я ВРХ лише на 10,1 %. Отже, проблема продовольчого забезпечення населення молоком забезпечується насамперед інтенсивним способом виробництва за рахунок зростання продуктивності худоби.

Загальносвітові тенденції розвитку молочного скотарства мають місце і в Україні, про що свідчать розрахунки балансу (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка балансів молока та молочних продуктів в Україні, тис. тонн

Показник	1995 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 1995 р., %
Виробництво	17274	13714	11610	11249	11086	11378	65,87
Удій молока від однієї корови, кг	2204	3487	4049	4082	4174	4361	197,9
Зміна запасів на кінець року	-440	27	230	-11	-9	90	x
Імпорт	58	112	455	273	257	410	> у 7 разів
Усього ресурсів	17772	13799	11835	11533	11352	11698	65,82
Експорт	1420	1901	919	956	964	820	57,75
Витрачено на корм	3723	1270	1126	1099	1020	1072	28,79
Втрати	80	3	10	8	5	9	11,25
Фонд споживання	12549	10625	9780	9470	9363	9797	78,07
Середня ціна реалізації молока в с.-г. підприємствах, грн./т.	191,5	1126,9	1888,8	2938,7	3041,6	2662,2	> у 13,9 рази

Джерело: [8, с. 158]

Протягом 1995-2012 рр. на фоні збільшення продуктивності корів май-

же у 2 рази, виробництво молока навпаки зменшилось на 34,13 %. Зміни в обсягах виробництва молока накладають відбиток на рівень його товарності. За період дослідження експорт молока та молочних продуктів в Україні зменшився у 2 рази, водночас імпорт збільшився у 7 разів.

Негативний вплив на зменшення обсягів виробництва молока спричинило стрімке скорочення поголів'я корів. Основними причинами занепаду молочного скотарства в Україні є: висока капіталоозброєність та трудомісткість праці, відсутність належних умов кредитування виробників продукції тваринництва, диспаритет цін на сировину для виробництва продукції (кормів та витрат по утриманню корів) та закупівельних цін на молоко. Подолання цих проблем має стати одним із пріоритетних для вирішення на рівні державного регулювання економіки.

Не менш важливим фактором прямого впливу на рівень виробництва молока виступає продуктивність корів. При цьому темпи зростання показника продуктивності корів в господарствах населення випереджають темпи її зростання в с.-г. підприємствах, що свідчить про більш кращий та раціональний догляд за утриманням та годівлею поголів'я. У 2012 році середньорічний удій молока від однієї корови в Україні склав 4361 кг. Для прикладу, у 2011 р. в США зафіксовані середньорічні надої в розмірі 9678 кг, Канаді – 8699 кг, Данії – 8429 кг, Швеції – 8341 кг, Фінляндії – 8058 кг, Великобританії – 7849 кг, Нідерландах – 7537 кг, Німеччині – 7236 кг [8, с. 400].

Низька молочна продуктивність корів в Україні зумовлена передусім значним рівнем їх яловості, недоліками в організації виробництва та селекційно племінній роботі, недостатнім рівнем годівлі, в результаті чого корми використовуються головним чином на підтримку життєдіяльності поголів'я, а не на формування молока. Важливим є не тільки виробництво продукції, а й вигідна її реалізація, а саме пошук найбільш вигідних ринків збуту продукції.

Причиною зменшення поголів'я корів та виробництва молока є недосконалість економічного механізму розвитку галузі. Тривалий час закупівельні ціни на молочну сировину були неадекватними затратам на її виробництво і вони різко мінялися, що призвело до збитковості галузі. Різкі неодноразові зміни цін на молочну сировину не давали змогу сільськогосподарським підприємствам стабільно розвивати галузь. Зниження цін призводило до зменшення поголів'я корів і відповідно виробництва молока і навіть наступне зростання цін вже не могло забезпечити необхідного приросту худоби і продукції, оскільки відбулось скорочення маточного поголів'я, на відтворення якого потрібно десятки років [6].

Одним із чинників підвищення конкурентоспроможності виробників молока в Україні є підвищення його якості, перш за все, впроваджуючи новітні технології утримання, доїння корів та зберігання продукції. Розробка комплексу науково-обґрунтованих, економічно-організаційних заходів розвитку молочного скотарства в Україні мають стати пріоритетним завданням для представників влади. Відродження галузі молочного скотарства неможливе без збільшення обсягів державної підтримки підприємств-виробників молока.

Найбільша частка молокопродуктів у світі споживається у вигляді сиру,

масла, сухого молока. В світі нараховується понад 700 видів сиру, а загальне його виробництво становить 17,8 млн. тонн. Лідером виступає ЄС, виробляючи 7,5 млн. тонн сиру в рік (42,1% об'єму всього світового виробництва), на другому місці США – 4,4 млн. тонн (24,7%). Україна на ринку цієї продукції займає незначне місце, виробляючи всього 196,2 тис. тонн, або 1,1% загального обсягу виробництва сиру в світі. Росія є одним з найбільших ринків збуту вітчизняних молокопродуктів. Частка українських сирів і сухого молока на російському ринку у 2012 р. становила трохи більше 20 %. Дозвіл на імпорт мають лише окремі підприємства, серед них: Балтський молочно-консервний комбінат дитячого харчування, Баштанський сирзавод, «Гадячсир», «Дубно-молоко», Золотоніський маслоробний комбінат, Канівський маслосирзавод, «Ковельмолоко», Пирятинський сирзавод, «Менський сир», Охтирський сиркомбінат, Роменський молочний комбінат, Світловодський маслосиркомбінат, Хмельницька маслосирбаза, Шосткинський міськмолкомбінат.

За оцінками експертів [9] 2013 рік відзначився зростанням експорту вітчизняної молочної продукції приблизно на 6 %. Обсяг експорту сухого молока з України становив 1,6 % від світового експорту сухого молока та 1,7 % світового експорту сиру. Україна на світовому ринку молока та молочних продуктів займає незначне місце. Світовий ринок створює перспективи для розвитку молочної галузі України, водночас необхідно підвищити конкурентоспроможність вітчизняного молока та молочних продуктів комплексним підходом, у першу чергу, виробляючи і постачаючи високоякісну сировину для переробки та оптимізувати системи контролю безпеки продукції. Держава зі свого боку повинна забезпечити бізнес-середовище, зокрема, для залучення інвестицій. Союз молочних підприємств України вважає, що необхідно повною мірою відстоювати інтереси держави в торговельних суперечках з іншими країнами. За прогнозами економістів найбільші темпи виробництва молока прогнозують у країнах Азії. Кілька наступних років відзначаться зростанням виробництва тваринного масла, передусім, в Індії. Триватиме тенденція до збільшення виробництва та обсягів торгівлі знежиреним та незбираним сухим молоком. Фахівці [9] передбачають, що у 2014 році будуть збільшуватися обсяги світового виробництва сирів, а Україна матиме змогу зміцнити свої позиції у списку його експортерів.

Висновки. Особливістю світового ринку молока та молочних продуктів є те, що це здебільшого товар локального виробництва і реалізації. На зовнішній ринок надходить лише невеличка частка виробленої молочної продукції (близько 7-10 %), що різнить його з іншими продуктовими ринками аграрної сфери. Встановлено, що сир серед широкого асортименту молокопродукції став найбільш важливим продуктом, так як в країнах Західної Європи на його виробництво використовується близько 40% молока, що поставляється на переробку. ЄС залишається найбільшим експортером сиру, проте обсяги експорту останніми роками майже не змінилися. У цілому за останніх 10 років тенденції виробництва молока в Україні набули постійного зменшення. Цей вид економічної діяльності не набув нових якісних стимулів для зростання. Для молочної галузі основною проблемою став не тільки дефі-

цит сировини, а її вартість в умовах неможливості підвищити ціну на готовий продукт. Подорожчали основні складові собівартості: фуражне зерно, комбікорми, збільшилася вартість газу та електроенергії, заробітна плата аграрних працівників. Купівельна спроможність населення, яка дозволила б підвищити ціни, суттєво не збільшилася. Такий дисбаланс призвів до втрати економічної стійкості сільськогосподарських та молокопереробних підприємств.

Це вимагає орієнтації вітчизняних підприємств на загальноєвропейські стандарти, що передбачають забезпечення стабілізації поголів'я с.-г. тварин водночас із збільшенням їх продуктивності, кількості приплоду, зменшення загибелі худоби, конверсії кормів на одиницю продукції. Зростання попиту на світовому ринку на продовольчі товари та можливість придбання за кордоном інтенсивних технологій виробництва молока, сприятиме зменшенню собівартості української сировини, підвищенню її цінової конкурентоспроможності, зростанню привабливості для потенційних покупців.

Список використаних джерел:

1. Саблук П.Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 21-25.
2. Белорус О.Г. Экономическая система глобализма / О. Г. Белорус. – К., 2003. – 390 с.
3. Власов В.І. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері / В.І. Власов // Економіка України. – 2006. – № 3 (532). – С. 75-80.
4. Пасхавер Б. Сучасний стан продовольчої безпеки / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 43-50;
5. Гуцул Т.А. Ефективність та перспективи розвитку молочного скотарства в Україні / Т.А. Гуцул // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2011.– Вип.1. – С. 40-46.
6. Аграрний сектор України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В.Зубець, П.Т.Саблук, В.Я.Месель-Веселяк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
7. Пархомець М. К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах : монографія / М. К. Пархомець. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 345 с.
8. Сільське господарство України за 2012 рік : статистичний збірник / За ред. Н. С. Власенко. – К.: Держкомстат України, 2013. – 402 с.
9. Новости молочного рынка каждый день [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dairynews.ru/>

Рецензент – д.е.н., доцент Скидан О.В.